

שני מכתבים להרב ר' זכריה פרנקל ז"ל.

אחד מאנשי קהלתנו מסר בידי אמתחת מכתבים כתבי יד, אשר הריצו כמה גדולי ישראל מדור שעבר איש לאחיו. המכתבים האלה, רובם ככלם התובים גרמנית, יכלו פרטים חשובים וראויים לדעת בנוגע לתולדת ישראל בארץ גרמניא, ובפרט על דבר המחלוקת לשם שמים, אשר היתה מצד הרבנים שומרי תורה נגד קצת רבנים חדשים מקרוב באו. בין האגרות האלה מצאתי גם כמאה ועשר בכתב יד הרב ר' זכריה פראנקעל ז"ל, אשר הריץ לאוהבו ומכברו הפר"מ ומוקיר רבנן ר' יוסף מוהר מברלין, אחיו של השתדלן הנכבד ודורש חכמה ר' אברהם מוהר אשר בעיר פליס במדינת שליוויאה. ר' יוסף מוהר היה בשנת תקצ"ד בעיר טעפלישין, לעסוק שמה ברפואות, ונתודע אל הרב ר"ז פראנקעל ותרבק נפשו בו ויאהבהו. מני אז היה כל ישעו וחפצו להושיב את ר' זכריה על כסא הרבנות בתור אב"ד בברלין, וכנודע נבחר ר"ז בקיץ שנת תר"ב לאב"ד בבירת פרוסיא, אך לא אבה לעזוב את עדת דרעודען ולבוא לעדה הגדולה של ברלין. טעם הסרוב הזה לא הוברר בעתו, ואולם על ידי האגרות אשר פרסמתי במ"ע „Allg. Ztg. des Judenthums“ שנת 1898 נתבררו כמה פרטים חשובים מאד. וביחוד נדע על ידיהן את מדותיו התרומיות של הרב ר"ז פראנקעל וקנאתו לאלהיו ולדת מורשה. והנה נמצאים אתי גם שני מכתבים כתובים בלה"ק באצבע הרב ר"ז פראנקעל, ונס אלו יקרים בסגנונם ומליצתם ותוכם רצוף אהבה לישראל ולקבלת אבות, מלבד שנמצאים בהם חרושים, אשר ימתקו לחך מוקירי תורת ישראל, ולמען ישאר זכרם בישראל אמרתי לחוק אותם פה על ספר. בנוף המכתבים לא שניתי אפילו בקצו של יו"ד, אלא העתקתים כלשונם וככתבם.

ברלין ב"ח מרחשוון תרנ"ט.

שמעון ברנפלד.

ב"ה טעפלייץ יום ה' י"ג תשרי תקצ"ה.

שלום לאיש נבון בעון, בה' לו משגב ומעון, יעשה חיל וינוג בשיבה,
 יציץ ויפרח ויעשה פרי תנובה, כה לחי ה' עמו גבור החיל, ה"ה איש חי רב פעלים,
 טוב עם אלקים ואנשים, נכבדות מדובר בו, היקר והנעלה מו"ה יוזל נ"י!

הנה מאז הפרד ידיר נפשי הנכבד ממני אמרתו שמרה רוחי ואקו מיום אל
 יום לאגרתו ולילה ולילה לחיה דעת לאמר: מתי יפקדני אהובי היקר לשלום? כי
 מדי דברי זכור אזכרנו ואקיצה ועודי עמו. ועתה כשמתח בקציר כן הרבה לי
 הששון במכתבו הנעים, ומה מאוד תנל נפשי וישמח כבודי כי לא שכחני אהובי
 ולא השליך זכרוני אחרי גוו. הלוא בימים האלה אשר חדלו אנשי שם מישראל
 והורד לארץ כבודו, מה נעים לחך הטועם למצוא איש יראת אלקיו בלבו ותרועת
 מלך בו, ולכן כבכורה בתאנה בראשיתה מצאתי ידירי, בכורה אותה נפשי, ורוחי
 שאפה לו כל היום. והנה עוד אחת היא אשר אליה אשא את נפשי, וזאת היא
 בקשתי, נא אל ימנע אותה אדוני ידירי ממני, להודיעני אם מצא לו רפואות תעלה
 במרחץ דעיר טעפלייץ! הלוא לזאת התפללתי מיום דעתי את ידירי, כי ימצא פה
 מרגוע לנפשו וישוב לימי עלומיו: הלוא נפשי תשמח עמו ותגל בשלומו.

והנה אהובי כתב לי השערורה אשר נהיתה בישראל, והעבודה אשר כבדה
 על שכם המורים, הדורשים בלא לב ולב את שלום אחיהם, וגם אנכי אם זכרתי
 ונבהלתי ואחו בשרי פלצות: מתי קץ פלאות! מתי יערה עלינו רוח ממרום; עד
 מתי עת בלהות? הלוא לזאת אשא משל נהי וקינה:

שה נדחה ישראל, שה פזורה! מי ירחם עליך? הן היית מאז מאכל אויביך,
 טרף שונאיך, ועתה ישבות מעיר, מצאת מעט מנוחה ממשא מלך ושרים, והנה
 אוהביך נהפכו לך לאויבים, ידיהם חלו בך, מי ירפאך, מי יגהה מזורך, מי ינהלך?
 כי בבית ישראל רבתה עתה האש, ותכער בו להבת שלהבת לא תכבה; נוה
 הצאן הי' משוש פראים, מבחר הלבנון נהפך ליער וערבה, כבוד ישראל נהפך
 לאבל, וכל מחמדיו הורדו לארץ.

הלוא הלוחמים בער עמי המה בעוכריו, אשר בם בטחו אבותנו המה היו
 לנו למשענת קנה הרצוץ; הוי מי יעמוד בפרץ ומי יעצור חיל ליום תוכחה, עת
 יבוא ה' במשפט עם זקני עמו ומוריו? הנה אלה התעו את אחיהם באמרם זה
 הדרך לכו בו, בהדבקם במעשי אבותיכם. — וגם השקר אשר נחלו, גם הסינים
 המה לכסף בעיניהם (יען הוא מימים קדמוניות) גם בקוצים אשר עלו על ארמתנו
 בם בחרו, לבלתי שום לב כי הקוצים יבואו בם ועצמותיהם יגרמו. — אך גם מזה

הדיחו אנשי כזב את בית יעקב וישיפו לו דברי שקר ורוח לאמור: הסירו מכם את קדוש אבותיכם, ואנחנו נבחרה לכם הדרך ונתור מנוחה להדריך אתכם כמעגל הטוב. והנה המה בונים חיץ ומחים אותו טפל: לא שמו על לבם עני עמי, הכבירו אזניהם משמוע הריב אשר יגדל בשערי בת עמי; גם לא זכרו אתריהם, כי בהרסם נדר כרם ה' צבאות גם הכרם יושבת בתה, לשמיר ושית יהי, קיץ ודרדר יעלו על פניו.

הלא כאלה נובלת עליה עמי, מי ינחמך? בת יהודה! קרחי וגווי על בני תענוגך העוובים אותך. ללכת אחרי אלהים אחרים ולא יאבו להקרא בשמך: זכרוןך להם לחרפה וימירו את כבודם, למען היו יהיו כגווי הארץ, למען לא יזכרו עוד בשם ישראל! הכלה יעשה ה' את שארית יעקב? אם נפלה ולא תוסיף עוד לקום? אך זאת תהי' נחמה בעינינו, כי הדור האחרון בנים אשר יולדו המה ייטיבו את דרכם והי' ברחמי יהפוך הנעצוץ לברוש, ומהסרפד יעלה הדם: אם גם הדור הזה הפר ברית עולם, אך בניהם ישליכו סיגי אבותיו ויבחרו באמת; לא יאמרו עוד אלהים למעשה ידיהם ולכזבי רוחם וגם לא יעובו את קדוש ישראל. —

על זאת הקיצותי ושנתי ערכה לי: ה' בעתה יחישנה לשפוך את רוחו על נערי בני ישראל ולהפוך את לבם לאהבה את ה' אלהיהם, אך כל איש השוחר טוב עמו ילחם בערו, לא יכהה ולא יערוץ, עד כי ישים כבוד לה, ומפי עוללים ויונקים ייסר עוד, למקל להם המסלה, לפנות את הדרך, למען תחינה העצמות היבשות, ותבוא בהן הרוח, רוח ה' רוח חכמה ובינה, רוח דעת ויראת אלקים. ועתה יען כי זאת היא מנמתי, לכן מה נכבד אהובי בעיני, העומד על משמרת הקודש, לנהל את נערי בני ישראל בעירו. הלא אז כאשר נדברנו בין שנינו את שאהבה נפשי מצאתי, איש אשר רוח בו לעמוד בפרץ ולשקוד על צעירי הצאן. והי' יהי' תמיד בעורו למען לא יכלמו החוסים בו; כחורש מצל, בסעפותיו יקוננו עוף השמים ובצלו ישכון העובר ויחיי את נפשו, כן ידידי בין הבנים מן הוא לילדי עיר בערלין. והי' יוסיף ימים על שנותיו, למען יהי לאות ולתפארת לעמו רצוי לאחיו ודורש שלום לזרעם, הי' ירים את קרנו ויתן לו עוז ותושי'.

כאות המחפלל בשלומו

חקי זכריה פראנקעל הלוי.

חונה בקיץ הגיל והגליל.

והנה עוד אעיר אהובי ידידי על דברי רשי או איזה תלמיד של רשיי בדה"א, הי' לי, כי הם קשה להולמם עד מאוד. ימחול לעיין שם כמה שכתב ועוד איזה אמריה היו בימי יהושפט וכו'. והדברים המה כחידה בלא פתרון: א) כמה שכתב והוא אמרי' בן עוריהו וכו', הלא גם לדברי המפרש בעצמו לא הי' אמרי' בן עורי' כי אם עורי' בן אחימעץ. ב) היאך תעלה על דעתך שהוא אמרי' בן עוריהו כיון דלגירסא י"ח או ה' כה"ג שימשו יש לפרש הוא אשר כהן כמשמעו, כלי שהי' הכהן הראשון בבית אשר בנה שלמה, ואיכ עורי' הנאמר כאן הוא בודאי אינו עוריהו שהי' בימי עזריהו? לכן נראה דצ"ל, ועוד איזה עוריהו הי' בימי עזריהו. ומעתה יבוא הכל על נכון. כתחילה מקשה המפרש איזה אמרי' הי' בימי יהושפט

כלו את"ל הוא אשר כהן בבית הוא כמשמעו שהי' הכהן הראשון במקדש ראשון קשה איזה אמרי' הי' בימי יהושפט, דאין לומר אמרי' בן עזריהו הכה"ג הראשון דהיך האריך ימים כ"כ, ואת"ל שהי' כהן אחר מוסב שם, זה דוחק, דע"כ צ"ל איזה דמיון בין כ"י השמות כגון עזרי', עזי', אמרי'. אבל לומר למשל שצדוק הוא אמרי' אינו מקובל על הדעת כלל, ועוד מי הוא עזרי' ששימש בימי עזרי' שהי' אחרי יהושפט, כיון שתאמר שאמרי' שימש בימי יהושפט ואביו שימש בימי שלמה. ויעיין עוד בתוי' יומא ד' ט' ע"א, ד"ה ולא שימשו בו אלא י"ח כה"ג, שהביא ג"כ בשם ר' יקותיאל קצת דעת רש"י דפה, אך הדברים שם צריכין לי' עיון גדול ואין פה המקום להאריך.

ב.

ב"ה טעפליץ יום א' ד' דכסא לעשור תקצ"ו לפ"ק.

ה' יחדו בשמחה את פניו, ישקוהו מנחל עדניו, למען ינוב בשיבה, יפרח כמקדם ויעשה פרי תנובה, כה להי, הוא שלום וכל אשר לו שלום מאלקי שמים לאיש שלומי ובריתי' ה"ה המפואר לשבה נודע בשער בת עמי כמ"ה יוול מוהר נ"י! מרם אענה אמה למשל אוני ואפתח ממורשי לבי תודתי על אמרותיך אמרי שפך אשר כתבת לי כפעם בפעם. מה אשוה לך אדוני ידידי הנכבד! ומה אדמך? הלא כטל על צחיח סלע כמעין מים חיים בציון כן היו דבריך לנפשי; קראתי ויגל לבי, שנתי ושלשתי וכליותי תעלזנה על אשר מצאתי חן בעיניך ותדבר עלי מרחוק. הלא זאת תורת האדם כמוך ומדברותיך מה נעמו, הוצק חן בשפתותיך, ומברכתך תניף גשם נדבות על אחיך, תחיימו באור פניך. אם מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, דברייך יקרו לי ובכל זאת נפשי עלי תכאב כי אבין לרעי אך למרחוק. מי יתן וילין כבודך עמי ובצל אהבתנו תשכון סלה, כמו חלב ודשן תשבע אז נפשי, אהנה תמיד כך ואשתעשע בהוד פניך לעד. — והנה עבר קציר כלה קיץ, עוד מעט והנה ימי החשך יבואו, ושבו העבים אחר הגשם ופני השמים קדרו; עתה יקרבו הימים אשר אין לי הפיץ בהם, ימים אשר אין דורש בהם ואין מבקר לעירנו וימי הסתיו ימי קרח ושלג; הלוא עתה נפשי תשתוחח אם אוכור ימים מקדם אשר ישבת בתוכנו והייתי לי כגן רוה; לכן נא אל תמנע טוב מבעליו להריק לי ברכה באנרותיך הנעימים, אשר המה למשיבת נפש לי ולכלכלני בימי הקדרות הבאים. —

והנה איי* נא אל האשים אותי כי אחרתי לבוא עד עתה אחרייך ולהשיב על דבריך הנעימים, נא אל תחשוב כי השלכתי אחרי גוי דבריך; מי יאמין לזאת, הלא כל הבאים בשער עירי יעידון ויגידון מה מאד נכבדת בעיני ותמיד תהלתך בפי. אך ידעת גם ידעת כי הימים האלה המה לעבודה והלילות למשמר להאנשים

העומדים על משמרת אחיהם; לתור להם הדרך ולהורות להם המשפט; ואנשי עדתי בי ישימו סכרם להזהיר אותם את המעשה אשר יעשון ואדרוש להם אנדתא חריפתא וכו' כאשר חנני ה'; כי מי אנכי ומי בית אבי כי אעצור כה לעשות חיל לעמוד בראש עדת ישורן? אך בה' עזרתה לי והוא ישגבני להורות דבריו. ואף גם היום לא קמה בי רוח ונפשי קצרה מעמל הימים אשר עברו; אך איך אשביח רנשי נפשי כאשר חתנך איש יקר רוח האדון ארנאלד בא אלינו? נפשי יצאה בדברו עמי, הלוא כראות פניך ששתי, ובדבריו שמחתי, ולכתוב לך עתה השתי: קח נא את הברכה הזאת אשר הובאת לך בתחלת השנה, ועיני אלקים תמיד בך, למען תשמח ותגל ביראתך ובכבוד ביתך. —

והנה א"י! ענותך תרכך לשאול ממני איזו חידושי דאורייתא, מה מצאת בי, כי תנסוף לדברי ותבקש לעצתי? אך יען שאלת איך אשיב פניך? והטוב בעיניך עשיתי, ואדבר עמך כמאז ברקדוקי המדרש ובעל הערוך.

כבר העירותי לך א"י! על המאמר מדרש איכה: ר"י אומר על סילוק דעת וכו' איפשר פ"צדקי רואה וכו' ולא הי' לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו וכו'. והנה בשם בההיא פסקא (על אלה אני בוכי') יסופר דבר זר ומכוער מההוא ערבא שאמר ליהודאי, כי באותה שעה נחרבה הבית ובאותה שעה נולד משיח; אך אשר הוא לי לזרע ולמרות את נפשי הוא מאמר באיכה לא מצאתי לרוע כמוהו: והוא ההיא ערבתאה הוות מישחמשה בשם המפורש וכו'. השמעת מימין חירוף וגירוף כזה? ביד בעל המאמר הזה הי' שם המפורש כמעשה אוב וידעוני, עד כי אשה ערבית תשמש בו?! ומי לא ידאג על זאת כי באו דברים כאלה (אשר מבטן ההבל ומרחם התוהו יצאו) בחוך דברי חז"ל? אין זאת כי אם מכה טר"י אשר ידי איזה טיפש אחרון חלו בהם. אך ראה זה הוא פלא בעיני. — בכראשית רבה פ' א' איתא: בנהוג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין במקום הביבין וכו' אינו פוגם, כך כל מי שהוא בא לומר העולם הזה נברא מתוך תהו ובהו אינו פוגם אתמהא ע"כ. — והנה בעל המאמר הזה ירה חציו כנראה נגד דעת אפלאטון אשר אמר חומר מצא וכו' עשה ה' את כל אשר הפיץ ומכ"ש נגד דעת אריסטו שאמר שגם הצורה היתה מתחלה והקב"ה לא הי' אלא המניע, הם מלהזכיר! ודברי הפילוסופין אלה כבר נעתקו לרוב בדברי המורה. — אך מה מאוד תמוה בעיני המאמר אה"כ: רבי הונא בשם בר קפרא אמר אילולי שמקרא כתוב א"א לאמרו בראשית ברא וכו' מיניין והארץ היתה תהו ובהו? ? ? והרמב"ם שהביא במ"ג פ' כ"ו מח"ב מאמר ר"א הגדול שהביא אשר מורה על קדמות העולם ותמה עליו יעו"ש אמאי לא הביא המאמר הנ"ל שהוא פלא יותר? ואי אפשר שכוונת בעל המאמר לדעת הכוזרי במאמר רביעי אשר הביא הרמבמ"ן כביאורו וצ"ע.

ואנכי בעברי על פני המדרש מצאתי כמה דברים אשר לא שערום הראשונים, ויש לי בעה"י חקור ועיון בזה, והוא לברר מתוך סגנון המאמר אם הוא ישן או מחודש מתחת איזה פוסל, וגם לדעת איך היה מעמד היריעה בחכמות ובפרט בפילוסופיא בימי האומר הזה, וידעתי גם ידעתי כי עבודה כזאת היא קשה עד מאוד, ומי יאמר באתי אל קצה? הן החכם הגדול רש"ל רפאפורט והחכם ד' צונץ כתבו שבעל הערוך לא הביא כלום ממדרש אסתר והמדרש זה לא הי' לפניו ומאוחר הוא, וכאשר עבר החכם הנ"ל על פני הראיתי לו שכערך זטוי טום

מביא הערוך מדרש מגילת אסתר יעו"ש. — אך באמת גם בערוך יש לפעמים נוסחאות שונות והר"ש בפירושו למס' כלים מביא על הרוב לשון הערוך משונה מאשר הוא לפנינו, וכן הוא בדברי הראב"ד פי"ח מה' כלים ה' ו' יעו"ש. והנה מדי דברי בו אעיר לב איי על ערך פרוטה (פרט ה') שכתב שם הערוך וז"ל בפ"ד דכלים ר"י מטמא מפני שהוא כמוציא פרוטות פי' טיפה אחר טיפה ע"כ. והנה כבר אמרתי לירידי, כי לדעתי שם אחד הונה לחלקי הלח והיבש בלי ארמי, ומוה רסיסי טל, וגם והכה את הבית הגדול רסיסים, וכן הוא ג"כ בש' פרט שעיקרו הוא כמו פרוד בל"ע וזה הוא פי' המאמר ר"י מטמא מפני שהוא כמוציא פרוטות כלו' שהוא הטיטרא מוציא לבד חלקים קטנים והם יעכבו זה את זה והוא מוכן לקבלה לכן אינו יוצא מטומאתו. — והנה באמת בהיה טיטרא יש סברא שיקבל טומאה וגם יש סברא להפך. יש כאן צד שיהי' טהור כיון שהוא נקוב בכונס משקה אך יש ג"כ צד לטומאה כיון שהוא מוציא לבד חלקים קטנים והם יעכבו זה את זה וכו'. ובוה מיושבת השנת הראב"ד, ודאי במשנתנו דאתי ר"י לחלוק על ר"א ב"ר צדוק שמטהר הטיטרא מפני נקיבותו שפיר קאמר שהוא טמא מפני שהוא כמוציא פרוטות, אבל הרמב"ם שאמר לבד הדין ולא הפלוגתא שפיר קאמר אע"פ שהוא אפי"ה טמא וכו'. —

וכן נתרץ במה שתמה הכ"מ שם ה' י"ג במה שפסק הרמב"ם כר"י ולא כר"ע ע"ש. ובאמת לא קשה מירי דכנראה מדברי הרמב"ם בפירושו להיהא משנה ר"ע ור"י לא פליגי כלל אלא דר"י אמר המדה ור"ע אמר אני אשער בכלים, וכן כתב שם הר"ש. והנה בימי הרמב"ם שהכלים לא נודעו שפיר נקט המדה וק"ל. והנה יירידי! נפלאתה אהבתי לך ומי יתן ואוכל להשתעשע עמך תמיד כי בעה"י יש לי דברים בעניני התלמוד והמדרש והערוך ולחוות דבר. לדעתך הרחבה אנכי נכסף, כי עמך רוחב לב ומעין החכמה — אך עתה עת לחשות ואגמור בדרישת החיים והשלום, ה' יגמור בעד יירידי.

כאות המתפלל בשלמו

הק' זכר"י פראנקעל

חונה בק"ק הנ"ל והגליל.